

UDK 35.07(497.5)"1735"(091)
929 Marija Terezija
94(497.5)"1975"
Primljeno: 8. 4. 2013.
Prihvaćeno: 15. 5. 2013.
Izvorni znanstveni rad

U pozadini seljačke bune 1755. godine: prijedlozi za bolju hrvatsku javnu upravu

Ivana Horbec
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: ihorbec@isp.hr

Autorica analizira posljedice seljačke bune 1755. godine na promjene u kraljevinskoj javnoj upravi. Okosnicu rada čine prijedlozi upravnih promjena koje je u listopadu 1755. izradilo posebno za to formirano dvorsko povjerenstvo, a na temelju prijedloga kraljevskoga istražnog povjerenstva koje je djelovalo u Hrvatskoj tijekom ljeta iste godine. U radu su na temelju zapisnika dvorskoga povjerenstva, transliteracija kojega se nalazi u prilogu, te suvremenih narativnih izvora i arhivske građe preispitani mogući utjecaji na formiranje prijedloga reforme uprave, analizirani konkretni prijedlozi te utvrđene dugoročne posljedice djelovanja obaju povjerenstava.

Ključne riječi: upravna povijest, povijest javne službe, 18. stoljeće, seljačka buna 1755., Banska Hrvatska, Marija Terezija, staleška uprava

Djelovanje kraljevskoga istražnog povjerenstva u Hrvatskoj nakon bune u Križevačkoj županiji i Varaždinskome generalatu 1755. godine, o čijim je rezultatima u hrvatskoj historiografiji već podosta pisano, osobito s aspekta uređenja dotad isključivo privatnopravnih odnosa podanika i vlastelina u obliku urbarske regulacije,¹ svakako zaslužuje biti analizirano s drugoga aspekta: aspekta rasprava

¹ Od relevantnih radova ističem: Ljudevit Ivančan, "Buna Varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755.," *Vjesnik zemaljskog arhiva IV*, Zagreb, 1902.; isti, "Iztraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskog generalata g. 1755.," *Vjesnik zemaljskog arhiva V*, Zagreb, 1903.; Slavko Gavrilović, "Pisma o bunama u Hrvatskoj i Slavoniji," *Starine JAZU* 50, Zagreb, 1960.; Igor Karaman, "Pokreti

o potrebi poboljšanja kraljevske javne uprave. Već i potreba delegiranja stranoga, nepristranoga kraljevskog povjerenstva da istraži pitanja koja su u kontekstu ranonovovjekovne upravne prakse trebala biti pitanja lokalne naravi, nagovještava nepovjerenje bečkoga dvora u stalešku kraljevinsku upravu, a time i nužnost upravnih promjena. Zanimljivo je stoga proučiti rasprave koje je djelovanje toga povjerenstva potaknulo na bečkome dvoru, a koje su po dubini istrage i konkretnim posljedicama daleko nadmašile prvotnu zadaću smirivanja tenzija u lokalnim okvirima.

Iako je već i niz seljačkih buna, koji je od početka 1755. godine izbio u Varaždinskome generalatu te civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji u kontekstu očuvanja društvenih odnosa, izazvao zabrinutost dvorskih krugova i reakciju u vidu vojne potpore u gušenju ustanka, dalekosežnu intervenciju Dvora potaknuo je prvenstveno neprimjereni odgovor hrvatskih staleža na izbijanje bune u Križevačkoj županiji. Smatrajući se ugroženima nakon što su ustanici koncem veljače 1755. na području između Križevaca i rijeke Lonje uz zahtjev za priključenjem Vojnoj krajini opljačkali i zapalili tridesetak kurija i plemićkih dvoraca, hrvatski su staleži na Kraljevinskoj konferenciji 2. ožujka pod predsjedanjem zagrebačkoga biskupa Franje Thauszyja dogovorili parcijalnu insurekciju plemićkih banderija s ciljem da smire pobunu do dolaska trupa stalne habsburške vojske. Kraljevinskom je vojskom, koja je brojala oko 1300 vojnika, zapovijedao tadašnji podban Ivan Rauch,² a sudjelovali su mnogi plemići tada aktivni u javnoj upravi Kraljevine.³ No, tijekom dva tjedna insurekcije, od 3. do 18. ožujka, aktivnost

seljačkog puka u kasnofeudalnoj Hrvatskoj i njihove osnove", *Zadarska revija* 1., Zadar, 1975.; isti, "Prilog velikoj buni križevačkih seljaka god. 1755.", *Starine* 52, Zagreb, 1962.; Isti, "Seljačke bune i terezijanska urbarijalna regulacija sredinom 18. stoljeća", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb: SNL, 1989. Kao bitan narativni izvor za tijek bune i njezine posljedice ističem djelo Baltazara Adama Krčelića, *Annuae ili Historija*. Prev. V. Gortan. Zagreb: JAZU, 1952., 163. i dalje. Važna arhivska građa jesu i spisi istražnoga povjerenstva u Hrvatskome državnom arhivu (dalje: HDA), fond HDA-5: Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Zemaljske komisije, Iudicium delegatum seu commissio investigatoria; potom spisi Ugarske dvorske kancelarije (dalje: MKK) u Mađarskome državnom arhivu (dalje: MOL), fond A1 (Originales referedae), za god. 1755. i 1756. te HDA-10 (Acta banalia), kut. 37.-39.

² Ivan Rauch (? – 1762.), plemić i javni službenik. Godine 1725. postaje tajnik Kraljevinskih konferencija, 1732. podžupan Zagrebačke županije, 1733. zamjenik protonotara, 1736. prisjednik Sudbenoga stola (do 1740.), a od 1743. do 1756. godine podban Kraljevine i veliki župan Zagrebačke i Križevačke županije. Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), 1 (Acta Comititalia), kut. 18., 14 ex 1737, kut. 19, 60 ex 1741, fol. 236, kut. 22, 61 ex 1743., kut. 24., 86 ex 1745., fol. 400. Usp. i B. A. Krčelić, *Annuae*.

³ Brojčani podaci preuzeti su iz službenih izvješća Ugarskoj dvorskoj kancelariji. MOL-MKK-A1, 85 ex 1755. Prvotno je vojska trebala brojati pet pješadijskih bataljuna s 2800 pješaka i 770 konjanika. (Tu bi vojsku uglavnom podigli velikaši Erdódy i Drašković te zagrebački biskup.) O tijeku podizanja insurekcije v.: I. Karaman, I. Prilog velikoj buni križevačkih seljaka, 286.-291.

kraljevske vojske pretvorila se od smirivanja tada već razasutih pobunjenika gotovo u akciju osвете i rezultirala pljačkom kako seoskih, tako i vlastelinskih posjeda te pravim pokoljem pobunjenih seljaka temeljem brojnih prijekih sudova. Ti su potezi vojske hrvatskoga plemstva snažno odjeknuli u Beču, a situaciji nije pomogla ni činjenica da se tadašnji hrvatski ban, grof Karlo Batthyányi, tada trajno nastanio u Beču kao odgajatelj prijestolonasljednika, a i njegov zamjenik i nećak, banski namjesnik Adam Batthyányi, zbog odsutnosti je uspio samo po banovu nalogu 18. ožujka narediti podbanu Rauchu da povuče vojsku.⁴ Rezultat događaja jest i odluka Marije Terezije da (na prijedlog Ugarske dvorske kancelarije) u Bansku Hrvatsku pošalje istražno povjerenstvo predsjednikom kojega je kao kraljevski povjerenik imenovan grof Michael Johann Althan.⁵ Za Althanova pobočnika imenovan je Johann Georg Miller von Mühlensdorf,⁶ a članovima su imenovani prisjednik Stola sedmorice Gabriel Pécsy, tajnik Ugarske kancelarije Ladislav Bisztriczey te dvojica iz redova hrvatskih staleža: proto notar Adam Najšić i, od lipnja, prisjednik Sudbenoga stola Ivan Juršić. To će povjerenstvo od svibnja do kolovoza 1755. godine provesti opsežnu istragu o uzrocima seljačke bune i podnijeti kraljici niz prijedloga preventivnih mjera protiv daljnjih nemira.⁷

⁴ I. Karaman, Prilog velikoj buni križevačkih seljaka, 291.

⁵ Michael Johann v. Althan (Althann, Altham) (Barcelona, 5. IV. 1710. - Beč, 16. XII. 1778.), potječe iz jedne od najutjecajnijih obitelji u Habsburškoj Monarhiji s posjedima u Austriji, Češkoj, Moravskoj, Mađarskoj i Hrvatskoj. Od 1721. do 1824. godine obitelj je imala nasljedno pravo službe velikoga župana u županiji Zala, a otac Michael Johann dobio je, zbog zasluga u ratu za španjolsko nasljedstvo, od Karla VI. posjed Medimurje, koji je obitelj držala do 1791. godine. Majka mu je bila Maria Anna Pignatelli. Kao i njegov otac A. je društveno i politički bio usko povezan s bečkim dvorom. Godine 1752. imenovan je pravim tajnim savjetnikom i potpredsjednikom Vrhovnoga suda (Oberste Justizstelle) u Beču. Ujedno je bio i potpredsjednik Češke dvorske kancelarije. Godine 1739. imenovan je vitezom Zlatnoga runa, a 1755. izabran je za kraljevskoga povjerenika za istraživanje uzroka bune u Hrvatskoj. Ženio se četiri puta (1733. s Agnes Mariom Promniz, 1744. Mariom Josephom Kinsky, 1754. Josephom Mariom Fernemont i 1758. s Mariom Christinom Wildbach) i imao je dvanaestoro djece. Karl Friedrich Benjamin Leupold (ur.), *Allgemeines Adelsarchiv der Österreichischen Monarchie*, sv. 1., Wien: Franz Anton Hoffmeister, 1789., str. 21.-22.; "Althan, Michael Johann", *Hrvatski biografski leksikon I.*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983., 95.

⁶ Johann Georg Miller von Mühlensdorf (? 1720.-1789.). Studirao je u Pragu; savjetnik Češkoga visokog suda (Böhmische Oberste Justizstelle). Godine 1744. imenovan je kao apelacijski savjetnik, a 1748. dvorskim savjetnikom. Autor je nekoliko pravnih rasprava. Josef Karl von Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appelationsgerichtes*. Dio I., Prag: Widtman, 1805., 112.-113.

⁷ Althan nije bio prvi izbor za kraljevskoga povjerenika u ovome pitanju. Koncem ožujka Ugarska je kancelarija za predsjednika povjerenstva predložila jednoga od grofova Pálffy – Karla ili Nikolu; a ako oni odbiju, onda Emerika Batthyányija. MOL-A1, 71 et 72 ex 1755. Za druge članove su, osim imenovanih predloženi i prisjednik Suda sedmorice grof Ivan Tolvay te vicepalatin Stephannus Saller.

Utjecaji na rad kraljevskoga povjerenstva u Hrvatskoj

Prvotna namjera bečkoga dvora bila je, doduše, otkloniti razloge buna ispitivanjem pobunjenih seljaka, koje su trebali provesti županijski službenici na izravni nalog banskoga namjesnika, dakle, osloniti se na postojeću lokalnu izvršnu vlast.⁸ No, kada su predmet istrage postali i postupci kraljevske vojske, a ne više samo postupci i motivi pobunjenika, na Dvoru je postalo jasno da istragu treba provesti neovisno delegirano povjerenstvo, ali i da bi takva istraga trebala rezultirati znatnijim intervencijama u lokalne odnose. Time je Althanovo povjerenstvo postalo tipičan instrument države s ubrzanim reformskim aktivnostima, kakva je bila Monarhija 18. stoljeća, u rješavanju problema u lokalnoj upravi.⁹ Iako samo privremenoga karaktera, Althanovo povjerenstvo u svojem je radu konkuriralo lokalnome, tada pretežito staleškome izvršnom aparatu temeljem kraljevske upute tajnoga karaktera. Prednost takvoga instrumenta bila je u tome da ne potiče nužno konflikt sa staleškom strukturom jer je povjerenstvo dolazilo u ime suverena te je, nadalje, ovisilo isključivo o onome tko ga je delegirao bez preuzimanja jurisdikcije nad dotičnim područjem.¹⁰

Iako je namjera rada Althanova povjerenstva bila zaobići staleške institucije, suradnja plemstva s povjerenstvom pokazuje da je ono bilo dobro prihvaćeno.¹¹ Štoviše, iz suvremenih spisa očito je da je rad povjerenstva u dijelu plemstva dočekan s velikim očekivanjima, prvenstveno u pogledu uklanjanja nepravilnosti u javnoj upravi i marginalizaciji osoba koje su tada držale vrh staleške kraljevske uprave. Kao glavni kritičari tadašnje kraljevske uprave javljaju se pravnik i povjerenik Bankovnoga odbora u Banskoj Hrvatskoj Benedikt

⁸ Jasno je to iz kraljevske odredbe od 24. ožujka kojom se namjesniku preko bana dostavlja proglaš i detaljno razrađeni upitnik za ispitivanje seljaka. Usp. Karaman, I., Prilog velikoj buni križevačkih seljaka, str. 292.

⁹ O ulozi povjerenstava u jačanju kraljevske vlasti na lokalnoj razini usp.: Wolfgang E. J. Weber, "Dienst und Partizipation: Bemerkungen zur Rolle der hohen Beamten-schaft in der frühneuzeitlichen Staatsbildung", u: A. Maczak, A., E. J. W. Weber, (ur.), *Der Frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa*, sv. I., Augsburg: r. Bernd Wißner Verlag, 1999., 112. i Karl-Heinz Osterloh, *Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis*, Lübeck-Hamburg: Matthiesen Verlag, 1970., 10.-11.

¹⁰ O sličnoj praksi usp. Henry Jacoby, *The bureaucratisation of the world*. Berkeley: University of California Press, 1976., 24.-25.

¹¹ Kao suprotan primjer može se navesti slična situacija desetljeće kasnije. Godine 1765. nakon niza seljačkih buna na sjeveru Mađarske Marija Terezija namjeravala je poslati slično povjerenstvo za ispitivanje uzroka bune, no tada je Ugarska kancelarija (Tada je kancelar bio grof Ferenc Esterházy) odbila izraditi prijedlog upute za povjerenstvo tvrdeći uz oštar protest da se takva praksa po ugarskom zakonu ne smatra legitimnom nego da su za takvo ispitivanje zaduženi županijski magistrati "na kojima se temelji moć suverena". MOL-I, Hungarica aus der Privatbibliothek S. M., fasc. 1., sv. A (bez fol.).

Krajačić,¹² pravnik Ladislav Lukavski,¹³ poznati zagrebački kanonik, povjesničar i pravni pisac Baltazar Adam Krčelić, potom Nikola Škrlec Lomnički, tada bilježnik Sudbenoga stola i Kraljevinskih konferencija te prisjednik Sudbenoga stola Ivan Juršić.¹⁴ Iste su se osobe uspjele tijekom djelovanja Althanova povjerenstva u Hrvatskoj nametnuti i kao njegovi glavni savjetnici, ali i savjetnici dvorskih krugova. Karakter i sadržaj njihovih savjeta doznajemo iz suvremenih rasprava i spisa. Benedikt Krajačić boravio je tijekom 1755. i 1756. godine u Beču radi promicanja parnica gdje je uz potporu dvorskih krugova napisao raspravu o kraljevinskoj upravi *Observationes de formula Gubernii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*,¹⁵ a Nikola Škrlec Lomnički u približno je istome razdoblju napisao spis *Notitiae de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, u kojemu je s većom distancom obradio historijat javnih kraljevinskih službi, ali ujedno i iz neposrednog iskustva kritizirao kraljevinsku

¹² Benedikt Krajačić (o. 1715. - o. 1771.), pravnik plemićkoga podrijetla. Obnašao je razne službe u upravi grada Zagreba; 1745.-1749. bio je bilježnik Požeške županije. Godine 1756. imenovan je povjerenikom Bankovnog aodbora i Invalidskoga povjerenstva u Hrvatskoj, a 1762. bilježnikom Kraljevinskih konferencija i Križevačke županije. Ivana Horbec, "Benedikt Krajačić", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8. (Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža"; u tisku).

¹³ Ladislav Lukavski (? - 1761.), odvjetnik i javni službenik plemićkoga podrijetla. Na početku karijere bio je pisar Ivana Bužana, potom od 1750. godine fiskalni prokurator zagrebačkoga biskupa i odvjetnik Jurja Erdődyja. Kao zagrebački građanin obnašao je razne funkcije u gradskoj upravi, a od 1756. godine do smrti bio je prisjednik Sudbenoga stola. Ivana Horbec, "Ladislav Lukavski", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8. (Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža"; u tisku).

¹⁴ Ivan Juršić, (o. 1712. - 1770.) odvjetnik plemićkoga podrijetla. Godine 1734. postao je građanin Zagreba i vršio razne službe u magistratu. Kao bilježnik Zagreba 1744. imenovan je bilježnikom Sudbenoga stola, a od 1748. njegovim prisjednikom. Godine 1756. bio je opunomoćenik Ugarske kancelarije za primorska dobra te opunomoćenik grofa Antuna von Auersperga. Godine 1756. - 1770. bio je veliki župan Zagrebačke županije. HDA-1, Kut. 23., no. 37 ex 1744., kut. 24., no. 86 ex 1745, fol. 396.; Teodora Shek Brnardić, "Juršić, Ivan", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 2005., 658.

¹⁵ Benedikt Krajačić, *Observationes de formula gubernii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae praevigentis* ili *Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. O tome su spisu opširno pisali Milivoj Maurović, "Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. Kritičke skice iz XVIII. stoljeća o hrvatskoj upravi". *Rad JAZU* 222., pretisak u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729.-1799. (zbornik radova)*, sv. 3., Zagreb: HAZU, Pravni fakultet u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2001., 822.-827 i Zlatko Herkov "O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae": je li Nikola Škrlec autor toga rukopisa?", *Rad JAZU* 405., Zagreb 1984., 70.-79. Spis je višestruko prepisivan. Za popis dosad poznatih prijepisa v. isto, 70.-71., bilj. 180. Iz zbirke rukopisa Državne knjižnice u Budimpešti poznata su mi još tri prijepisa pod signaturama *Fol. Lat.4385.*, *Fol.Germ.1499* i *Quart.Lat.470*. Sva tri prijepisa nose naslov "Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae". Prijepis pod signaturom *Quart. Lat.470*. datiran je godinom 1782., a kao autor pogrešno se navodi Antun Krajačić. U radu sam se služila prijepisom iz Arhiva HAZU, sign. *III d 20* te iz Državne knjižnice u Budimpešti, sign. *Fol.Germ.1499*.

upravu kakva je prethodila buni 1755. godine.¹⁶ Nadalje, Althanova mišljenja upućena kraljici i Ugarskoj kancelariji puna su spomena prijedloga Ladislava Lukavskoga, koji se zbog toga trebao opravdavati i pred Hrvatskim saborom,¹⁷ a Krčelić nam u svojim *Annuama* otkriva i znatan utjecaj Ivana Juršića (ujedno i člana istražnoga povjerenstva) na Althana.¹⁸ Od Krčelića doznajemo da su se i među Althanovim savjetnicima nalazili i velikaši: general grof Drašković, grofica udovica Keglević, grofica udovica Sermage, koju je podupirao i novljanski biskup Adam Patačić, te barun Stjepan Patačić.

Jedno je zajedničko svim prijedlozima i raspravama: snažan kritički stav prema kraljevinskoj javnoj upravi i osobama na njezinu čelu. Benedikt Krajačić, na primjer, iznimno je oštar u kritici: njegov opis kraljevske uprave vrvi riječima kao što su “konfuzija” ili “bezakonje”,¹⁹ dok Krčelić u svojim djelima opetovano kritizira rad Sabora, a kraljevinsku upravu naziva “degeneriranom”.²⁰ Krivci za takvo stanje pronađeni su u plemićima koji su obnašali najviše staleške kraljevske službe nakon bana i njegova zamjenika: podbanu Ivanu Rauchu, koji je kao podban ujedno bio i veliki župan Zagrebačke i Križevačke županije, Josipu Raffayu,²¹ podžupanu Varaždinske županije, protonotaru Adamu Najšiću,²²

¹⁶ Tekst Noticija objavio je u prijevodu Z. Herkov, O rukopisu Notitiae, 119. i dalje; Spis nije potpisan. Iako Herkov otvara mogućnost da je Krčelić autor toga spisa, Škrlevo autorstvo potvrđuje Johann Christian Engel u putopisu *Staatskunde und Geschichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien nebst einigen ungedruckten Denkmälern ungrischer Geschichte* (Halle: J. J. Gebauer, 1798), 241. gdje navodi da se služio tim rukopisom autora Nikole Škrlica iz biblioteke Franza Szécsényija. Dodatni argument za Škrlevo autorstvo jest Krčelićev podatak da je Škrlec napisao povijest javnoga prava (*Annae*, 451.), a upravo je njega mogla zapasti dužnost pisanja takvoga priručnika jer je bio povjerenik bana Nádasdyja 1756. godine.

¹⁷ Usp. npr. MOL-A1, 287 ex 1756. Iako pisma Lukavskoga nisu sačuvana, iz dostupnih je spisa jasno da je Lukavski javljao razne denuncijacije u Beč tijekom 1756. godine, zbog čega je čak osnovan i saborski odbor za ispitivanje njegovih navoda te pokrenut parnični postupak. Usp. *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 220.-221. te B. A. Krčelić, *Annae*, 259.-263.

¹⁸ V. npr. B. A. Krčelić, *Annae*, 184.-185.

¹⁹ Tako npr. navodi “tota haec machina gubernii Croatici confusione regitur”. B. Krajačić, *Observationes*, fol. 24.

²⁰ Usp. i Krčelićevu kritiku kraljevske uprave u: M. Maurović, *Notitia de praecipuis officiis*, 825.

²¹ Josip Raffay (? – 1758.), odvjetnik i javni službenik. 1740-ih bio je pisar Sudbenoga stola, tajnik zagrebačkoga biskupa i banskoga namjesnika te kaptolski bilježnik, a od 1745. do 1748. bilježnik Zagrebačke i Križevačke županije. Godine 1749. Juraj Erdődy imenovao ga je zamjenskim podžupanom Varaždinske županije, a 1752. i prvim podžupanom (do 1755. godine). Ujedno je bio i opunomoćenik obitelji Erdődy u Varaždinskoj županiji i u Moslavini te privremeno (od 1748. do 1753.) i podžupan Zagrebačke županije. Potom je do smrti bio povjerenik staleža za Bansku krajinu. HDA-1, kut. 20, 74 ex 1742, fol. 361, kut. 22, s. n., fol. 295; kut. 28., 71 ex 1748., fol. 332., kut. 29, 55 ex 1749; *Zaključci Hrvatskog sabora*, sv. VII, 33., 296.; B. A. Krčelić, *Annae*.

²² Adam Najšić (? – 1761.), pravnik plemićkoga podrijetla. Do 1739. godine bio je bilježnik Kraljevinskih konferencija i sirotinjski zastupnik te bilježnik Varaždinske županije. Godine 1738. bio je i komorski prokurator, a od godine 1739. do 1756. protonotar, potom do smrti podban. B. Krčelić, *Annae*.

blagajniku Ivanu Bužanu²³ te prisjedniku Sudbenoga stola Josipu Magdiću²⁴. Nazivi kojima ih krste kritičari odaju opće mišljenje da je postojala oligarhija na vlasti: Krčelić ih naziva *bogovima Hrvatske*, Krajačić *corpus aristocraticum*, Škrlec *malobrojnim moćnicima*. Optužuju se za korištenje javnoga autoriteta u vlastitu dobit, osobito onu financijske prirode, nepoštivanje kraljevskih odredbi i uzurpaciju rada Hrvatskoga sabora, tijelo koje Krajačić naziva i *conclave aristocraticum*. Navedene kritike nužno su se morale odraziti i na stavovima i prijedlozima Althanova povjerenstva. Krčelić nam otkriva da su već pri samome dolasku u Hrvatsku članove povjerenstva zasipale pritužbe s raznih strana i da su prikupljali razne dokaze protiv navedenih, osobito protiv Raucha i Raffaya.²⁵ No, prisutnost kraljevskoga povjerenstva u Hrvatskoj bio je povod i da sâm Dvor bude zatrpan brojnim tužbama i denuncijacijama. Tužbe su stizale i od najutjecajnijih društvenih slojeva, koji su imali vlastite kanale za prodor u dvorske krugove: grofica Patačić, barunica Sermage i isusovci.²⁶ Tijekom rada povjerenstva i banski je namjesnik slao stalna izvješća banu u Beč,²⁷ a u Beču je tijekom 1755. godine usko vezan uz dvorske institucije bio i Benedikt Krajačić, a o utjecaju njegova savjeta, osim odjeka njegova spisa, govori i činjenica da ga Krčelić tada naziva i "glavnim pokretačem gotovo svih hrvatskih poslova".²⁸ Iz navedenoga se zaista može zaključiti da je cijelo okruženje u kojemu je djelovalo Althanovo povjerenstvo moralo - u svjetlu pritisaka pojedinaca iz redova hrvatskoga plemstva i pritisaka dvorskih krugova - rezultirati i prijedlozima znatnije intervencije kraljevske vlasti u stalešku strukturu Banske Hrvatske.

²³ Ivan Bužan (o. 1770.-1771.), pravnik i javni službenik. Od 1724. godine bio je bilježnik Banskoga stola, a od 1725. do 1741. Sudbenoga stola. Kao zagrebački građanin obnašao je i službe u gradskome magistratu. Godine 1741. imenovan je prisjednikom Sudbenoga stola, a 1745. postaje prisjednik Banskoga stola. Od 1750. do 1761. obnašao je službu kraljevinskoga blagajnika, a nakon Najšičeve smrti postaje podban. MOL, MKK-A1, 31 ex 1731 i 46 ex 1745; A25, 250 ex 1741.; HDA-1, kut. 19., no. 60 ex 1740, fol. 4, kut. 24, 53 ex 1745.; HDA-704. (ob. Buzan), kut. 1., sv. 10 (bez fol.). Usp. i Mladen Švob, "Bužan, Ivan", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1989., 551.

²⁴ Josip Magdić (? - 1754.), odvjetnik i javni službenik. Kao građanin Zagreba obnašao je razne funkcije u gradskome magistratu. Do 1744. godine bio je i bilježnik Sudbenoga stola kada je imenovan njegovim prisjednikom. Od godine 1745. do 1749. redoviti je podžupan Zagrebačke županije. HDA-1, kut. 16, 13 ex 1739, kut. 24., 86 ex 1745, fol. 399v, kut. 23, 34 ex 1744, kut. 28, 72 ex 1748, fol. 327.

²⁵ B. A. Krčelić, *Annae*, 183.-185.

²⁶ *Isto*, 181.-182. Škrlec veliki utjecaj u obavještavanju Dvora o razlozima bune daje upravo isusovcima, koji su vjerojatno djelovali preko kraljičina ispovjednika. Usp. Z. Herkov, O rukopisu Notitiae, 164.

²⁷ Usp. HDA-10 (Acta banalia), kut. 37.

²⁸ B. A. Krčelić, *Annae*, str. 261.

Stajališta i prijedlozi kraljevskoga istražnog povjerenstva

Djelatnost Althanova povjerenstva u Hrvatskoj završila je opsežnim prijedlozima koje je koncem 1755. godine Althan dostavio Ugarskoj dvorskoj kancelariji. O sadržaju tih prijedloga saznajemo iz detaljne analize koju je provelo posebno formirano dvorsko povjerenstvo na čelu s tadašnjim hrvatskim banom grofom Karlom Batthyányijem, a u sastavu kojega su bili grof Althan i savjetnik Mühlensdorf kao članovi istražnoga povjerenstva i autori prijedloga, potom banski namjesnik Adam Batthyányi te kao predstavnici Ugarske kancelarije savjetnici Ferenc Xaver Koller²⁹ i Jakob Szvetics.³⁰ Prijedlozi se mogu podijeliti u dvije kategorije: oni koji se odnose na same uzroke bune (zbog kojih je inicijalno i odaslano istražno povjerenstvo) i oni koji se odnose na reakciju kraljevske uprave na izbijanje bune te na nezadovoljstvo kraljevinskom upravom uopće.³¹

Već je tijekom rada povjerenstva u Hrvatskoj na temelju njegovih izvješća zaključeno da uzroci bune leže u vrlo lošem položaju podanika pa je Althan ovlašten ispitati odnose između vlastelina i podanika te predložiti model urbarske regulacije. Upravo takav prijedlog bila je prva tema rada dvorskoga povjerenstva.³²

²⁹ Ferenc Xaver Koller, barun de Nagymánya (? – 1786), pripadnik mađarske plemićke obitelji iz županije Bars. Tajnik u Ugarskoj kancelariji gdje je djelovao i njegov otac Joseph od 1748. (kao *supernumerarius*). Od 1748. do 1762. godine savjetnik Ugarske kancelarije i referendar, između ostalih, za pitanja Banske Hrvatske. Godine 1758. djeluje i kao savjetnik Trgovačkoga vijeća gdje se javlja i 1762. godine kao predstavnik Ugarske kancelarije pri Vijeću, a 1759. godine imenovan je velikim županom županije Bars. Od 1762. do 1765. godine kraljevski je personal i predsjednik Kraljevskoga suda, a 1767. na njegov je prijedlog osnovano Hrvatsko kraljevsko vijeće. Istih je godina bio na čelu Kraljevskoga povjerenstva za regulaciju granica Karlovačkoga generalata i civilne Hrvatske. Djelovao je i kao potpredsjednik, a potom i predsjednik Dvorskoga sanitarnog povjerenstva i Ilirskoga dvorskog odbora. Imenovan je i pravim tajnim savjetnikom Marije Terezije, a 1752. godine dodijeljen mu je barunski naslov. Ivan Nagy, *Magyarország családai*, sv. VI., Budapest, 1859.; B. A. Krčelić, *Annae*, 7., 378.; MOL – A 79 (Index individuorum Cancellariae); Friedrich Walter, *Die Österreichische Zentralverwaltung. II. Abt.: Von der Vereinigung der Österreichischen und Böhmischen Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung (1749-1848)*. Sv. 1/1.: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780)*. Wien: Holzhausen, 1938., 214.-215.; I. Horbec, "Stvaranje jedne institucije prosvijećenog apsolutizma: Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju" u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. 4. Ur. S. Vranjican und N. Jovanović, Zagreb: HDA, HAZU, PF, FF, 2007.

³⁰ Jakob v. Szvetics (Svetics), potomak plemićke obitelji iz županije Zala (Nemes-Ságod). Obitelj je imala posjede i u Požeškoj županiji. Bio je voditelj kraljevskih parnica, potom od 1750. do 1765. savjetnik Ugarske kancelarije. Godine 1765. imenovan je kraljevskim personalom, na položaju kojega je ostao do 1768. Godine 1780. dobio je grofovski naslov. MOL – A 79 (Index individuorum Cancellariae); I. Nagy, *Magyarország családai*, sv. X., Budapest, 1859.

³¹ Opsežan spis nalazi se pod signaturom MOL-MKK-A1, 293 ex 1755.

³² "Protocollum commissionis, die in dem Königreich Croathen einzuführende auftragende, derzeit zwar nur interimal, endlichen aber auch beständige haubturbarial Regulation betreffend, habitae 16. et subsequentis mensis octobris diebus 1755.," MOL-MKK-A1, 293 ex 1755., fol. 27.-73.

Temeljem Althanovih prijedloga dvorsko je povjerenstvo zaključilo da je urbarska regulacija nužnost, ali da to ne treba značiti i slijepo prilagođavanje pozitivnome pravu jer su se mnogi odnosi temelji na duboko ukorijenjenim običajima, a puko smanjivanje davanja podanika moglo bi se shvatiti kao nagrada za bunu. Rezultat takvoga stava jest izrada privremenoga urbara, koji je hrvatskim staležima odaslan 8. studenoga 1755.³³ Privremeni karakter toga urbara ipak je odraz povjerenja u hrvatske staleže jer je njime posljednja odluka o toj zakonskoj regulativi predana Hrvatskome saboru kao tada vrhovnome upravnom tijelu u Hrvatskoj. Staleži su, naime, istom odredbom obavezani da u okviru vlastitih upravnih kapaciteta provedu detaljno ispitivanje urbarskih ugovora i lokalnih prilika te temeljem njih što prije pošalju prijedlog projekta stalnoga urbara.

Teret promjena prebačen je, dakle, na kraljevinsku javnu upravu, a upravo su prijedlozi o njezinu poboljšanju bili druga tema dvorskoga povjerenstva,³⁴ čime je rad Althanova povjerenstva postavio smjernice daljnjega razvoja terezijanskih reformi u Banskoj Hrvatskoj i zbog čega je upravo taj aspekt rada povjerenstva izabran za temu ovoga rada.

Već i navedeno okružje u kojemu je Althanovo povjerenstvo djelovalo - kao i kritike javne uprave Kraljevine upućene prvenstveno od hrvatskoga plemstva - ukazuju na reformsku atmosferu koja se morala odraziti na tadašnjoj upravi. Ako možemo vjerovati Krčelićevim navodima,³⁵ Althan je dobio kraljičino ovlaštenje da ispita i predloži poboljšanja u hrvatskoj upravi ubrzo nakon početka rada povjerenstva; očito temeljem izvješća punih kritičkoga tona na račun tadašnjih kraljevinskih vlasti. Prema istome izvoru upravo je Krčelić Althanu na njegovu molbu izradio prijedlog reforme koji je Althan kraljici trebao podastrijeti kao svoj. Detaljan opis tih prijedloga otkriva da je Krčelić pritom razmišljao o dva vrlo radikalna rješenja: kao prvo rješenje predložio je osnutak gubernija u vidu zemaljske vlade koji bi od Hrvatskoga sabora preuzeo izvršnu vlast i sve poslove uprave, a kao drugo rješenje predvidio je osamostaljenje uprave hrvatskih županija (odnosno Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske županije) prema mađarskome te od 1745. godine i slavonskome modelu, koje bi – znakovito – mimo Sabora u upravnim pitanjima komunicirale preko bana direktno s

³³ Usp. *Zaključci Hrvatskog sabora* VII., 128., 150.-153., 156.-169. (čl. 35. Sabora od 17. studenoga i čl. 8. Sabora od 1. travnja 1755.)

³⁴ "Protocollum commissionis in betreff deren von dem Grafen Althan und Hofrath Mühlensdorf zur künftig besserer Einrichtung des Königreichs Croathen verfast- und eingerichteten Anmerckungen, wie auch der Begnädigung des Vicebani und übriger, so in der Conviction verfallen; habitae Viennae, 21. 10. 1755." MOL-MKK-A1, 293 ex 1755., fol. 75.-93. Transliterirani tekst zapisnika v. u prilogu rada. (dalje: *Protocollum*).

³⁵ B. A. Krčelić, *Annuae*, 189.-191. Na istome su mjestu i Krčelićevi prijedlozi za Althana.

Ugarskom dvorskom kancelarijom. Da Krčelić nije bio usamljen u radikalnim rješenjima, dokazuju i slični prijedlozi Benedikta Krajačića, koji je također u već spomenutomu spisu predložio reorganizaciju županija i osnutak posebnoga kraljevskog dikasterija za hrvatske poslove, kao i prijedlog Ladislava Lukavskoga o osamostaljivanju županija od Sabora.³⁶

No, zapisnici dvorskoga povjerenstva otkrivaju da se u pitanjima reforme hrvatske uprave razmišljalo prvenstveno o kompromisu. Althanovi prijedlozi (odnosno Althanovi i Mühlendorfovi kao druga člana povjerenstva) mogu se općenito svrstati u tri razine. Prvi je cilj prijedloga bio ostvarenje sigurnosti, reda i mira na teritoriju pogođenome bunom, u svrhu kojega je povjerenstvo predložilo trajno namještanje jedne habsburške pješačke pukovnije u civilnome dijelu. Drugi cilj prijedloga - i očita reakcija na kritiku vladajućih u tadašnjoj kraljevinskoj upravi - jest marginalizacija osoba za koje se procijenilo da nose krivnju za lošu upravu, ali i krivnju za lošu reakciju plemićke vojske nakon pobune: podbana Ivana Raucha i podžupana Josipa Raffaya. Napokon, tek je treći cilj neposredno usmjeren na poboljšanja u javnoj upravi i odraz je tada prevladavajuće kompromisne politike bečkog dvora prema staleškoj upravi zemalja krune Sv. Stjepana, a odnosi se na ipak manje intervencije usmjerene prema sprečavanju gomilanja političke moći u kraljevinskoj upravi: odvajanje službe podbana od službe velikoga župana Zagrebačke i Križevačke županije te povećanje plaća javnim službenicima.

Uklanjanje opasnosti od pobuna

Opasnost od buna i sprečavanje njihova izbijanja u danim su okolnostima morali biti predmet rasprave oba povjerenstva - i Althanova istražnoga i, (kasnije,) dvorskoga povjerenstva. Kako su uzroci bune pronađeni u lošem položaju podanika, Dvor je smatrao da je donošenjem spomenute privremene (a potom i stalne) urbarske regulacije problem riješen dugoročno i u korijenu. No, neriješen je ostao problem neprimjerene reakcije hrvatskoga plemstva na pobunu zbog čega je istražno povjerenstvo, kako je već navedeno, predložilo namještanje jedne pješačke pukovnije habsburške vojske u Hrvatskoj. Prednosti namještanja te pukovnije bili bi, prema povjerenstvu, dvojaki: s jedne strane, ta bi vojska pokrila središte zemlje koje ostaje nezaštićeno kada plemićka inurekcijska vojska krene na granice, a s druge strane potrošnja vojnika pomogla bi "preveliko-

³⁶ Prijedlog Lukavskoga može se iščitati iz Althanove note kraljici. Usp. MOL-MKK-A1, 287 ex 1756. Predstavku Lukavskoga spominje B. A. Krčelić (*Annuae*, 252.-253.) te Škrlec (*Z. Herkov, O rukopisu Notitiae*, 165.).

me” siromaštvu stanovnika u Hrvatskoj i općemu manjku novčanih sredstava.³⁷ No, dvorsko povjerenstvo s rezervom je primila ovaj Althanov i Mühlensdorfov prijedlog. Osnovna zamjerka bila je pravne prirode: zakonskim člankom 48. Ugarskoga sabora iz 1741. godine hrvatskim staležima bilo je jasno obećano da će “osim u slučaju hitne nužde” područje Hrvatske uvijek biti oslobođeno smještaja habsburške vojske,³⁸ a isti je zakon potvrđen i banskom diplomom iz 1750., koja se tada smatrala temeljnim dokumentom uređenja pravnih odnosa kraljevske vlasti i hrvatskih staleža.³⁹ Povjerenstvo je također sa skepsom primilo Althanov i Mühlensdorfov zaključak da bi boravak vojske u Hrvatskoj pridonio ekonomskome oporavku stanovništva naglasivši da uvjeta za smještaj takve vojske nema ni u Zagrebu ni u Varaždinu, koji se ipak smatraju najizgrađenijima.⁴⁰ Naglasivši spremnost hrvatskih staleža na poštivanje kraljevskih odredbi, dvorsko je povjerenstvo ipak predložilo kompromisno rješenje: odašiljanje samo jednoga bataljuna vojske za koje bi hrvatski staleži trebali osigurati smještaj, a rezultati te intervencije usmjerili bi daljnje odluke. No, odluka Marije Terezije u tome je pitanju još opreznija: odlučeno je poslati vojsku tek kada hrvatski staleži to zatraže⁴¹ pa se to pitanje u daljnjoj komunikaciji Dvora s hrvatskim staležima više ne pojavljuje kao opcija.

Uklanjanje “nepodobnih” iz kraljevske uprave

U raspravama o događajima u Hrvatskoj 1755. godine i posebice o stanju kraljevske javne uprave znatno se ističe potreba pronalaska krivaca, kako za postupke plemićke vojske po izbijanju bune, tako i za loše stanje u upravi. Svakako

³⁷ *Protocollum*, fol. 77.

³⁸ Cijeli članak 1741:48 glasi: *Articulus XLVIII. De exemptione ab hybernis, transensis item et condescensionibus militaribus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Quod Sua Sacra Regia Majestas varia tam Pacis, quam et bellorum temporibus perpetua et nunquam contaminata fide, fidelitate et devotione in propaganda et armorum et ceptorum Gloriosissimae, Augustissimaeque Domus Suae Austriae felicitate, semper et constanter per praefatorum Regnorum Status et Ordines praestita Servitia clementissime recognoscere, atque intuitu talium, fundamento etiam Benignissimi Diplomatis Leopoldini, eosdem extra casum summe urgentis Necessitatis, a supportandis hybernis, transensis item, et condescensionibus militaribus exemptos et immunes semet relinquere et conservare velle, benignissime resolverit; in eo Atefatae Suae Regiae Majestati praefatorum Regnorum Status et Ordines, immortales summa animorum cum devotione referunt gratias.* Cit. prema: *Articuli Diaetales anni MDCCXLI cum speciali Privilegio Sacrae Regiae Majestatis.* Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1741., 21.

³⁹ Bansku diplomu v. u: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* Dio I., sv. I. Zagreb: Typis dris. Ludovici Gaj, 1861., 431. i dalje. Kraljevska diploma imala je zakonsku valjanost kao i potvrđeni zaključak Ugarskoga sabora, a predstavljala je jedan od zasebnih zakona (*statuta*) Banske Hrvatske.

⁴⁰ *Protocollum*, fol. 79.

⁴¹ Kraljevska odluka na zapisniku (*Protocollum*, fol. 81) može se dvojako shvatiti; za dodatnu potvrdu prirode odluke usp. MOL-MKK-A1, 293 ex 1755., fol. 125.-129.

su tome pridonijele i kritike hrvatskoga plemstva i njihov utjecaj na rad Althanova povjerenstva: Krčelićevi “bogovi Hrvatske” i Krajačićev “corpus aristocraticum” u Althanovim izvješćima Dvoru našli su pandan u izrazu “praedominante Persohnen”.⁴² No, u konačnici, pri čemu je rad dvorskoga povjerenstva u listopadu 1755. imao presudan utjecaj, glavni teret krivnje ponijela su dvojica: podban Ivan Rauch, ujedno i veliki župan Zagrebačke i Križevačke županije te podžupan Varaždinske županije Josip Raffay. S jedne su strane Rauch i Raffay preuzeli financijski dio tereta odštete za štetu koju je počinila plemićka vojska nakon izbijanja bune, čime su posredno ostali i jedini krivci jer je ostalim optuženicima kazna ukinuta.⁴³ S druge strane, isti su istovremeno izdignuti od ostalih kritiziranih javnih službenika pa su ponijeli krivnju i za loše stanje u javnoj upravi. Kao glavni grijesi podbana Raucha pritom se spominje prevelik utjecaj na Saboru i u dvjema županijama kojima je na čelu, strančarenje u pravosudnome postupku te nepoštivanje kraljevskih odredbi, dok se Raffay spominje kao čovjek od podbanova povjerenja.⁴⁴

Stoga je dvorsko povjerenstvo na Althanov i Mühlensdorfov prijedlog odlučilo savjetovati Mariji Tereziji da se i Rauch i Raffay, uz pažljivi pristup, uklone s položaja političkoga utjecaja. Uvjereni da su podbana “preuzele strasti njegove premoći i pristranosti”, članovi povjerenstva izrazili su stav da Rauchu mora biti jasno da u danim okolnostima ne može ostati na funkciji te da mu se treba sugerirati da podnese ostavku.⁴⁵ Pritom je u kontekstu ranonovovjekovne javne službe znakovit način kako se to prvotno namjeravalo postići. S obzirom da je, naime, predmet imenovanja Raucha barunom bio u postupku, povjerenstvo je kraljici predložilo da Raucha, kako se njegova ostavka ne bi provela “na način škodljiv za njegovu čast i dosadašnje zasluge”, proglasi barunom jer bi se time automatski morao povući s mjesta podbana, koje je rezervirano za niže plemstvo. Nadalje, s obzirom na odštetu koju je Rauch morao platiti, predloženo je

⁴² Usp. npr. Althanovo izvješće u MOL-MKK-A1, 287 ex 1756.

⁴³ Šteta koju je napravila plemićka vojska procijenjena je na 39.490 forinti i 27 krajcara, od čega je trebalo vratiti 19.745 forinti i 13,5 krajcara odštete. Prvotno su, na Althanov prijedlog, iznosi odštete podijeljeni svim optuženicima, pri čemu je Rauch kao zapovjednik parcijalne insurekcije morao isplatiti 3085 forinti, potpukovnici Juraj Jelačić i Josip Raffay 1542 forinte, bojnici Juraj Petković i Nikola Matleković po 1234 forinte te dvanaestorica ostalih zapovjednika po 925 forinti. Usp. MOL-MKK-A1, 293 ex 1755., fol. 23.-24. Ugarska je kancelarija potom predložila da teret odštete u povećanim iznosima preuzmu samo Rauch (šest tisuća forinti), Raffay i Jelačić (po tri tisuće forinti) te Petković i Matleković (po tisuću forinti). Isto, fol. 21. U konačnici su Petković i Matleković oslobođeni plaćanja odštete. Usp. B. A. Krčelić, *Annae*, 195.-196. i I. Karaman, Prilog velikoj buni, 294. Za slučaj pomilovanja Petkovića usp. i HDA-1 (Acta Congr.), kut. 41., fasc. 61., 24 ex 1757.; MOL-MKK-A1, 85 ex 1756.

⁴⁴ Usp. *Protocollum*, fol. 81.-84.

⁴⁵ *Protocollum*, fol. 84.

da se oslobodi i takse za izdavanje barunatske diplome.⁴⁶ No, s obzirom da se njegov prijestup smatran ozbiljnim, donesena je odluka da će se Rauchu sugerirati ostavka prije dodjeljivanja baronata, ali će se iz odluke izbaciti klauzula o potrebnoj kasaciji, a taksu će moći platiti u dvije rate, što je – kraljičinim riječima – bila “sama po sebi dovoljna milost”. S druge strane, Raffayevo pitanje moglo je biti riješeno samo putem grofa Jurja Erdődyja, tadašnjega kraljevskog suca jer je obitelj Erdődy od 1607. godine uživala nasljedno pravo u Varaždinskoj županiji gdje su kao veliki župani imali suvereno pravo postavljanja županijskih službenika.

Reforme kraljevske javne uprave

Potreba marginalizacije političkoga utjecaja podbana Raucha usmjerila je, kako je vidljivo iz zapisnika dvorskoga povjerenstva, rasprave o stanju tadašnje kraljevske javne uprave prvenstveno prema uklanjanju smetnji u vidu gomilanja političke i sudbene moći u rukama pojedinaca, ali i u smjeru privlačenja sposobnih pojedinaca u javnu službu. Osnovni problem pronađen je u spojenim službama podbana i velikih župana Zagrebačke i Križevačke županije, što je dovelo do koncentracije utjecaja i u Hrvatskome saboru i u pravosudnoj upravi. Iako su obje županije vršile važnu sudsku i izvršnu funkciju, one nisu imale samostalnu upravnu strukturu niti vlastite financije – kao što je to bio slučaj kod mađarskih ili slavonskih županija – nego se o njihovim upravnim i financijskim pitanjima odlučivalo u okviru Hrvatskoga sabora.⁴⁷ Obnašanje službe i podbana i velikoga župana te dvije županije – što je zbog lakšega funkcioniranja obrane postalo nuždom tijekom stoljeća osmanskih ratova, a potom i običaj te prerogativa hrvatskih staleža – postavljalo je veliku političku i sudbenu moć u ruke samo jedne osobe. U konkretnom slučaju, onemogućavalo je regularnost sudskoga postupka u pitanju pobunjenika protiv plemićke vojske pod podbanovim zapovjedništvom jer je za prigovore upućene županijskome sudu bio nadležan veliki župan te županije – odnosno ponovno podban. Stoga su Althan i Mühlensdorf, a i dvorsko povjerenstvo, predložili odvajanje tih službi.⁴⁸ Iako se takva regulacija smatrala pravom hrvatskih staleža pa je potvrđena i u spomenutoj Banskoj diplomi iz 1750. godine,⁴⁹ kraljica je odlučila odvojiti te dvije službe,

⁴⁶ *Protocollum*, fol. 85.-86., 91.-92.

⁴⁷ O unutarnjemu uređenju hrvatskih županija v. Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*. Zagreb: Pravni fakultet, 1969., 80.-85.

⁴⁸ *Protocollum*, fol. 84.

⁴⁹ Dotični dio Banske diplome glasi: “*Tandem in eo etiam praelibatos fideles suprafatorum Regnorum Nostrorum Status et Ordines clementer hisce assecuramus: quod in Collatione Officiorum Supremi Comitatus Comitatum Zagradiensis et Crisiensis ipsius Nobilitaris Status, adeoque etiam Vice-Bani pro tem-*

prvenstveno s pravom postavljanja velikih župana kao predstavnika kraljevske izvršne vlasti u županijskoj upravi zemalja krune Sv. Stjepana.⁵⁰

Kao drugi problem kraljevske javne uprave detektirane su vrlo malene plaće za obnašanje službi, koje po mišljenju Dvora nikako nisu poticale sposobne i školovane plemiće na karijeru u javnoj upravi.⁵¹ Plaće javnih službenika zaista su, u odnosu na druge dijelove Monarhije, bile razmjerno malene: podban i protonotar imali su, na primjer, godine 1756. plaću od tristo forinti godišnje iz kraljevske blagajne, podžupani samo stotinu forinti, s napomenom da u njihov prihod valja pribrojiti i nekoliko stotina forinti za sudjelovanje u pravosudnoj upravi.⁵² Uz uvjerenje da će iz navedenih razloga povećanje plaće neposredno utjecati i na kvalitetu javne službe, Althan i Mühlensdorf preporučili su da se u oporezivanju nekih dosad neoporezivanih skupina stanovništva pronađu sredstva za povećanje plaća. Stoga je i odlučeno da se od hrvatskih staleža traži da pronađu fond za povećanje plaća i rješenje predlože Dvoru, a Marija Terezija ujedno je inicirala i subvenciju na plaću podbana iz kraljevske blagajne s ciljem pronalaženja i nagrađivanja “sposobnih subjekata”.⁵³

Zaključak: posljedice rada Althanova povjerenstva na kraljevinsku javnu upravu

Iako bi se prema prijedlozima reformi hrvatske javne uprave, koji su tijekom 1755. i 1756. godine cirkulirali u Hrvatskoj i na bečkome dvoru, moglo zaključiti da će konačni prijedlozi intervencija u javnu upravu - o kojima je raspravljalo dvorsko povjerenstvo u listopadu 1755. godine - imati mnogo oštrij i odlučniji ton, razvidno je da su tada na Dvoru prevagnula kompromisna rješenja. Direktni rezultat Althanova i Mühlensdorfova prijedloga te rada dvorskoga povjerenstva jest izrada privremenoga urbara, kojim je dan poticaj hrvatskim staležima da osmisle urbarsku reformu u Hrvatskoj. No, u pitanju reforme uprave

pore constituendi, quemadmodum hactenus, ita deiceps quoque ad tenorem etiam Articuli Centesimi vigesima tertij Anni Millesimi septingentesimi decimi quinti, condignam atque peculiarem habiturae sumus Reflexionem.” Cit. prema: I. Kukuljević Sakcinski, *Jura Regni*, 438.

⁵⁰ *Protocollum*, fol. 91.

⁵¹ *Protocollum*, fol. 92.-93.

⁵² *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 190. Hrvatski ban u isto je vrijeme dobivao četiri tisuće forinti iz kraljevske blagajne te pet tisuća forinti iz kraljevskoga erara. Usp. B. A. Krčelić, *Annuae*, 337. U dvorskim institucijama i plaće kancelarijskoga osoblja bile su višestruko veće, no takvi su bili i troškovi života. Usp. R. Sandgruber, “Einkommensentwicklung und Einkommensverteilung in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts” u: *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.* Ur. R. Plaschka et al. Sv. I. Wien: ÖAW, 1985., 255.

⁵³ *Protocollum*, fol. 91.

prijedlozi povjerenstva bili su mnogo blaži od prijedloga tadašnjih kritičara javne uprave – Krčelića, Krajačića, Lukavskog ili Škrlca – koji su odreda bili usmjereni prema širokome ukidanju ovlasti Hrvatskoga sabora te prijenosa izvršne vlasti na zemaljsku vladu odnosno reformirane županije. Krčelić je čak u slučaju predlaganoga osnutka gubernija kao osnovnu ulogu Sabora predvidio čitanje kraljevskih odredbi te slušanje “svačijih savjeta, ako su na korist općeg dobra”.⁵⁴

Ipak, djelovanje istražnoga povjerenstva posredno je postavilo temelje mnogih terezijanskih reformi u Hrvatskoj, od kojih će neke biti ostvarene ubrzo, a neke tek desetak i više godina po djelovanju povjerenstva. Prve provedene promjene bile su one koje je povjerenstvo predložilo, a provedba kojih je ovisila isključivo o kraljevskoj odluci. Podban Rauch je na sugestiju bana podnio ostavku, a na njegovo je mjesto izabran dotadašnji protonotar Adam Najšić.⁵⁵ Nadalje, godine 1756. kraljevskom je odlukom provedeno odvajanje časti velikoga župana Zagrebačke i Križevačke županije od podbanske časti. Za velikoga župana Zagrebačke županije postavljen je Ivan Juršić, dotad prisjednik Sudbenoga stola, a za velikoga župana Križevačke županije grof Josip Drašković - pri čemu je kraljica pridržala pravo izbora velikih župana kao zastupnika kraljevske izvršne vlasti na teritoriju njihove županije.⁵⁶

Daljnje reforme potaknute su problemima koji su nastali pri izradi stalnoga urbara od strane hrvatskih staleža. Iako su se hrvatski staleži intenzivno bavili tim pitanjem tijekom 1755. i 1756. godine,⁵⁷ a kraljica i ban iz Beča opetovano su ih pozivali da završe taj posao, do većih pomaka nije došlo. Budući da je izrada stalnoga urbara povjerena lokalnoj izvršnoj vlasti, taj je neuspjeh očekivano morao potaknuti promjene upravo na tome polju. Stoga je radi racionalizacije uprave i prebacivanja dijela poslova s Hrvatskoga sabora na županije već u lipnju 1756. kraljica u dogovoru s Althanom obavezala Ugarsku kancelariju na prijedlog daljnjih, odlučnijih reformi: izradu nacрта uređenja hrvatskih županija po uzoru na mađarske i slavonske županije, nakon čega je i hrvatskim staležima odaslan mandat da pripreme uspostavu samostalne županijske uprave.⁵⁸ Iako su hrvatski staleži smatrali da će uvođenje samostalne službe velikoga župana i osamostaljenje uprave županija nanijeti tešku povredu autoriteta bana i Sabora te su tražili što manje izmjena, pogotovo u pogledu izbora službenika i kontrole

⁵⁴ B. A. Krčelić, *Annuae*, 190.

⁵⁵ *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 172.-173.

⁵⁶ Za imenovanja usp. MOL-MKK-A1, 289 ex 1756.

⁵⁷ Usp. npr. *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 128.-129. i 150.-169.

⁵⁸ MOL-MKK-A1, 143 ex 1756. te *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 174.

županijskih financija,⁵⁹ kraljica je 1759. na prijedlog Ugarske kancelarije odlučila u potpunosti provesti reorganizaciju i osamostaljenje hrvatskih županija.⁶⁰ Sustav uređenja županija, koji je izradila Ugarska kancelarija prema modelu organizacije mađarskih i slavonskih županija po zakonskome članku 1723:56, odatlan je hrvatskim staležima i objavljen u Hrvatskome saboru 25. travnja 1759. kao gotova činjenica.⁶¹

Nadalje, dva imperativa postavljena na Dvoru tijekom rasprava o prijedlozima istražnoga povjerenstva – imperativ Rauchove i Raffayeve ostavke na položaj u javnoj službi te imperativ povećanja plaća javnih službenika – znatno su utjecali na daljnji razvoj javne službe u Banskoj Hrvatskoj općenito. Način na koji je pitanje ostavke službe provedeno – odlučno, ali na način da se očuva čast javnoga službenika – postupak je koji u potpunosti odgovara suvremenoj praksi ranonovovjekovnih vladara u pitanju lokalne, tada pretežito staleške, uprave. Iako je nakon događaja iz 1755. godine kraljevska vlast počela tražiti informacije o postupcima pojedinih službenika,⁶² takve su kontrole bile sporadične i redovito se javljaju kao reakcija na pritužbe. Mehanizmi disciplinskoga postupka u javnoj službi u 18. stoljeću tek su na početku razvoja i počinju se kristalizirati s uvođenjem redovite kontrole lokalne uprave, koju vrše dvorske institucije, što u slučaju Banske Hrvatske možemo pratiti tek od šezdesetih godina 18. stoljeća. Stoga su otpuštanja zbog povrede službe vrlo rijetka, a oni koji su se pokazali nesposobnima uklonjeni su uglavnom na način da se sačuva njihova čast.⁶³ Što se povećanja plaća u javnoj upravi tiče, prijedlozi dvorskoga povjerenstva u tome pitanju odgovaraju već formiranoj politici Dvora po kojoj su veće plaće ujedno i poticaj sposobnijim plemićima za karijeru u javnoj službi pa se već i prije 1755. godine Dvor interesirao za plaće u lokalnoj upravi.⁶⁴ Althanovi i Mühlensdorfovi prijedlozi zaista su i inicirali pokušaje hrvatskih staleža da

⁵⁹ Za nacrt uređenja županija koji je izradio Hrvatski sabor v. Zapisnik Saborskog odbora na čelu s Franjom Thauszyjem, zagrebačkim biskupom u: *Zaključci Hrvatskog sabora VII.*, 174.-180.; 319.-323. Za mišljenje Kancelarije v. MOL-MKK-A1, 209 ex 1756.

⁶⁰ MOL-MKK-A1, 42 ex 1759.

⁶¹ Mandat Marije Terezije od 20. ožujka 1759. i “Systema regulandorum Regni Croatiae comitatuum etiam ad comitatum Varasdinensem (restorationis magistratualis forma pro hic et nunc effectum articuli 56 anni 1723 excepta) extendendum”. *Zaključci Hrvatskog sabora VIII.*: 11.-19.; za “Systema (...)” v. i MOL-MKK-A1, 42 ex 1759., fol. 12.-17.

⁶² V. npr. HS Zagreb, 6. travnja 1756. Čl. 113. ZHS VII: 237.

⁶³ Zoltán Fallenbüchl, *Mária Terézia magyar hivatalnokai*, Budapest: KSH Könyvtár, 1989., 87. i Matthias Mayer, *Die Kunst der Abdankung. Neun Kapitel über die Macht der Ohnmacht*. Würzburg: Köhnhshauer & Neumann, 2001.

⁶⁴ Usp. npr. dopise Marije Terezije od 20. prosinca 1753. i odgovor staleža u HDA-1, kut. 35., 6 i 71 ex 1754.

povećaju plaće službenika,⁶⁵ no problem pronalaska fonda za dodatne rashode kraljevske uprave povlačio se još petnaestak godina. Poticaj za povećanje plaća pružila je i sama Marija Terezija, koja je 1756. godine iz kraljevskoga erara odlučila subvencionirati plaće velikih župana, podbana i protonotara,⁶⁶ a početkom šezdesetih godina djelomične rezultate donijeli su pokušaji tadašnjega kraljevinskog blagajnika Nikole Škrlica.⁶⁷ Neovisno o promjenjivome uspjehu, sigurno je da su upravo ti pokušaji produbili svijest o važnosti egzistencijalnoga aspekta obnašanja javne službe. Sve do stvaranja protomoderne uprave javna je služba više vrijedila kao čast, o čemu nam svjedoči u svojim memoarima i grof Adam Oršić: "Sve je bilo jeftino, razkoš bijaše nepoznata. Jedan upravitelj imao je godišnje 30 forinti plaće i pritom je dobro živio. Podžupani i prisjednici zadovoljavali su se naslovom "spectabilis", svatko se je odievao, kako je mogao, ali dobrim suknom [...]"⁶⁸ Od sredine 18. stoljeća ipak primjećujemo stalan porast plaća, koje postaju indikator početaka razvoja moderne birokracije.⁶⁹

Navedena kretanja, znatno potaknuta Althanovim i Mühlensdorfovim prijedlozima te zaključcima dvorskoga povjerenstva iz 1755. godine, utjecala su na formiranje drugačijega digniteta službe, koji se prvenstveno vezivao uz pojam sposobnosti, obrazovanosti, lojalnosti i odgovornosti. U tadašnjim okolnostima ta su se kretanja odrazila dvojako. S jedne strane, znatne je promjene upravo zbog događaja iz 1755. godine i djelovanja istražnoga povjerenstva u Hrvatskoj doživjela banska služba. S obzirom da je osnovni problem koji je proizašao iz slučaja Rauch-Raffay bilo nepoštivanje kraljevskih odredbi na razini lokalne uprave, Rauch i Raffay su, može se tvrditi i neopravdano, ponijeli teret krivnje umjesto bana i banskoga namjesnika, koji su po svojoj službi trebali snositi odgovornost za funkcioniranje izvršne vlasti. Banu Batthyányiju, tada stalno odsutnome iz Hrvatske, ta je činjenica svakako bila jasna: dokazuje to izriječom i sâm Batthyányi u zapisniku dvorskoga povjerenstva utvrđujući dužnost banskoga namjesnika za provođenje odredbi,⁷⁰ ali i opći ton zapisnika, prožet ispriekama i isticanjima spremnosti hrvatskih staleža u prihvaćanju kraljevskih odredbi. S obzirom

⁶⁵ Za prijedloge Hrvatskoga sabora v. MOL-MKK-A1, 18 ex 1756.

⁶⁶ Usp. *Zaključci Hrvatskog sabora VII*, 174. i Österreichisches Staatsarchiv (dalje: ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (dalje: FHK), Camerale Ungarn, Fasc. r. Nr. 148/1, fol. 14.-15.

⁶⁷ B. A. Krčelić, *Annae*, 423., 449. i 450.; *Zaključci Hrvatskog sabora VIII*., 143.-144.

⁶⁸ "Uspomene Adama grofa Oršića Slavetičkog od godine 1725 do godine 1814." u: *Rod Oršića*. Prir. i prev. A. Oršić Slavetički. Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943., 83.

⁶⁹ U austrijskim nasljednim zemljama 1763. godine sistematiziran je sustav plaća i određene su stalne plaće, što se do kraja stoljeća razvija i diferencira. Usp. Waltraud Heindl, *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Wien: Böhlau, 1991., 30.

⁷⁰ *Protocollum*, fol. 81.-82.

da su se odredbe koje su uslijedile idućih mjeseci u svojoj realizaciji mogle osloniti isključivo na izvršnu vlast, direktna posljedica pozivanja na odgovornost bila je ostavka bana Batthyányija 1756. godine i imenovanje novoga bana grofa Ferenc Nádasyja, koji je bio obvezan stolovati u Hrvatskoj.⁷¹ Znakovito je pritom da je kraljevskom uputom novi ban jasno upućen da je odgovoran kraljevskoj vlasti koja ga i postavlja te je dužan poštivati kraljevske odredbe, ali i da mu je naređeno da se pobrine za izvršenje cijeloga niza odredbi za koje je zaključeno da su izdane, ali ne i realizirane.⁷² S druge se strane, i to osobito s dolaskom novoga bana, primjećuju znatne kadrovske promjene u strukturi kraljevske javne službe gdje će glavnu ulogu igrati nova generacija službenika, među kojima su i kritičari dotadašnje uprave i Althanovi savjetnici. Tako je Ivan Juršić, prema Krčeliću jedan od Althanovih pobočnika,⁷³ godine 1757. imenovan velikim županom Zagrebačke županije kao prvi primjer velikoga župana bez velikaškoga naslova,⁷⁴ a Ladislava Lukavskoga kraljica je 1756. godine imenovala prisjednikom Sudbenoga stola.⁷⁵ Petar Škrlec iste je godine izabran za protonotara,⁷⁶ a njegov brat Nikola Škrlec ostvario je zavidnu karijeru - od tajnika Konferencija preko blagajnika, protonotara do prisjednika Hrvatskoga kraljevskog vijeća i Ugarskoga namjesničkog vijeća te velikoga župana Zagrebačke županije.

Potezi Marije Terezije neposredno nakon 1755. godine mogu se nazvati primarno kompromisnima, osobito u odnosu na očuvanje političke moći hrvatskih staleža u okviru tada još pretežno staleške kraljevske uprave. No, potezi pedesetih godina udarili su smjernice kasnijim, mnogo odlučnijim terezijanskim reformama. Tadašnji kompromisni pristup znatno se odrazio i na realizaciji kraljevskih odredbi – neovisno o reformiranim županijama i jačanju banove uloge u izvršnim poslovima Kraljevine, na mnoge se rezultate čekalo više od desetljeća i postignuti su tek nakon osnutka Hrvatskoga kraljevskog vijeća 1767. kao prve zemaljske vlade – odnosno, upravo onom reformom koju su neki od kritičara 1755. godine (Krčelić, Krajačić) i predlagali. Privremeni urbar, poslan sta-

⁷¹ *Zaključci Hrvatskog sabora VII*, 192.-198., 206.

⁷² "Puncta, welche der allergnädigste benennende Croatiae Banus sowohl gleich bey Antritt seines Amts, als auch hinkünftig beobachten hätte", MOL-MKK-A1, 209 ex 1756. Prijepisi 188 odredbi kao prilog uputi nalaze se u HDA-10 (Acta Banalia), kut. 39., no. 237.

⁷³ B. A. Krčelić, *Annuae*, 184.-185.

⁷⁴ Za velike župane mađarskih županija Marija Terezija često je, doduše, birala osobe privržene Dvoru, ali je i njima prije dodijeljen naslov baruna ili grofa. Usp. Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főispányai 1526-1848 – Die Obergespane Ungarns*, Budapest: Argumentum, 1994.,42.

⁷⁵ B. A. Krčelić, *Annuae*, 270.

⁷⁶ *Zaključci Hrvatskog sabora VII*, 173.-174.

ležima u studenome 1755. godine, ostao je na snazi još više od dvadeset godina, a posla oko izrade stalnoga urbara primilo se tek Vijeće jer je taj posao bio jedan od prvih naredbi kraljice novoosnovanoj instituciji.⁷⁷ S osnutkom Vijeća počela se provoditi i kontinuirana kontrola javnih službenika u Banskoj Hrvatskoj: Vijeće je uputom obavezano ne samo da pazi na točno izvršavanje odredb, nego i da bilježi sve odaslane odredbe kako bi moglo zahtijevati njihovo izvršenje, a o rezultatu mjesečno izvještavati dvorske institucije.⁷⁸ Ujedno je službenicima Vijeća po osnutku odlučeno dodijeliti znatno veću plaću - s napomenom da će to privući one sposobne.⁷⁹ No, iako je i Vijeće obavezano pronaći fond za plaće kraljevinskih službi,⁸⁰ problem je riješen tek potpunim prijenosom financija na kraljevski erar 1770. godine.⁸¹ Posljedice djelovanja istražnoga povjerenstva u Hrvatskoj 1755. godine imale su, dakle, u kontekstu kasnijih odlučnijih reformskih nastojanja do kraja stoljeća samo privremeni karakter, no svakako se može zaključiti da su postavili smjernice kasnijim promjenama, osobito onima koje su doprinijele stvaranju protomoderne uprave u Banskoj Hrvatskoj gdje se, u prvome redu, može istaknuti odvajanje izvršne od zakonodavne vlasti osnutkom institucije izvršne vlasti 1767. godine, a potom i prijenosom njezinih ovlasti na Ugarsko namjesničko vijeće 1779. godine, zatim definiranje upravne procedure te redovita kontrola rada svih razina javnih službi.

⁷⁷ Već u studenom 1755. kraljica je zatražila od Vijeća da dostavi sve urbarske spise u Hrvatskoj, no zbog potrebe opsežnog posla Vijeće je do sedamdesetih godina obavezano samo na brigu o pridržavanju privremenog urbara. Usp. MOL-MKK-A1, 5 i 43 ex 1768 i ÖStA, Haus- Hof- u. Staatsarchiv (dalje: HHStA), Kabinettsarchiv, Staatsratsprotokolle 1768., sv. I., br. 188. i sv. II., br. 1095.

⁷⁸ "Instructio pro Nostro in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae instituto Consilio Regio", HDA-12 (Acta CRC), A1/1767.: §4., §6.

⁷⁹ ÖStA-HKA-Camerale Ungarn, Fasc. r. Nr. 148/1, 98exJan 1768, fol. 58. i dalje.

⁸⁰ ÖStA-HKA-Camerale Ungarn, Fasc. r. Nr. 148/1, 98exJan 1768, fol. 52.

⁸¹ Usp. Zlatko Herkov, "Rukopis 'De contributione Croatiae seu superioris Slavoniae'. Njegov povod, sadržaj i autor." *Starine JAZU* 54 (Zagreb, 1969.), 32.-33.

Prilog: *Protocollum commissionis in betreff deren von dem Grafen Althan und Hofrath Mühlensdorff zur künfftig besserer einrichtung des königreichs Croathen verfasst, und eingerichten anmerkungen, wie auch der begnädigung des Vice-Bani, und übrige, so in die conviction verfallen. Habitaе Viennae 21a Octobris 1755.*⁸²

/76/	<i>Praeside</i>	Comite Carolo de Batthyán, Bano Croatiae
	<i>Praesentibus</i>	Comite Mich[aele] Joanne ab Althan
		Comite Adamo Batthyán, Banale Locumtenente
		Consiliariis Koller, Mühlensdorff, Szvetics

In gemeinschaftlicher verhandlung deren commissionsakten des zu Agram angeordnet gewesten judicii delegati, wie auch jener von dem grafen Althan und hofrath Mühlensdorff bey ihrer zurückskunft überreichte anmerkungen, hat man die das urbarialsystema pro interimali, sowohl, als stabili betreffende puncta von deren anderweithen zur sicherheit, nutzen und aufnahm besagten königreichs an handen gegebene vorschläge von darumben wohl bedächtlich separirt gehalten,⁸³ umb in ein, so wohl alß andern objecto auf dessen fürträglich- und thunlichkeit, oder die hiebey sich allenfalls ergebende anstände ohne midester gemüthszerstreüung, so die vermischung deren agendorum oftmahls nach sich zuziehen pflaget, das vollständige augenmerk zu hegen, und auf solche weiß in denen über sothane puncta pflegenden berathschlagungen gewissenhaft und pflichtmässig zu werkh zu gehen.

Man hat also nach erschöpften punctis, welche die interimal und zu /77/ seiner zeit haubt urbarial regulation zum gegenstand haben, und Eüer kayserlichen

⁸² Mađarski državni arhiv (Magyar Országos Levéltár), Arhiv Ugarske kancelarije (Magyar Király Kancellaria). Fond A1 (Originales referedae), No. 293 ex 1755., fol. 75.-93. Transkripcija dokumenta učinjena je prema pravilima "Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte", objavljenima u: *Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland, Berichtsjahr 1980* (Stuttgart, 1981.), 85.-96., nastalima temeljem višestrukih interdisciplinarnih savjetovanja o problemima edicije ranonovovjekovnih tekstova. U skladu sa sugestijama navedenih pravila znatnije intervencije u izvorni tekst učinjene su samo u interpunkciji radi lakšega razumijevanja teksta. S obzirom da nije bilo moguće točno odrediti koje su riječi pisane velikim odnosno malim slovom, sve su riječi u transkripciji pisane malim slovom, uz iznimku imena i prve riječi u rečenici. Rastavljeno i sastavljeno pisanje riječi dalo se lako definirati pa je tu poštovan predložak. Kratice su razriješene bez posebnoga obilježja; samo u slučaju kada je postojala mogućnost čitanja na više načina, rješenje je upisano u uglate zagrade. Paginacija je naznačena u kosim zagradama. Kraljevske odluke, upisane uz tekst zapisnika vlastitom rukom Marije Terezije, u transliteraciji su istaknute kurzivom ispod teksta na koji se odnose. U kritičkome aparatu razjašnjeni su manje jasni izrazi te je dan kontekst ukoliko nije objašnjen u tekstu rada.

⁸³ U pitanjima urbarske regulacije povjerenstvo je u istome sastavu vodilo zaseban zapisnik, koji je sačuvan pod istom signaturom, fol. 27. 73.

königlichen Mayestät aus einen besonders verhaften protocoll allergnädigst zu entnehmen geruhen werden, die anderweithe in vorberührten anmerkungen begriffene puncta vorgenommen und in reife erwegung geziehen.

Es wir nun puncto 5to⁸⁴ oberberührter anmerkungen in vorschlag gebracht, wie nemblich unter die haubt mittl, wodurch die gefahr eines künftigen tumults abgewendet werden kann, zu rechnen seyn, wann ein teutsches infanterie regiment in das königreich Croathen verlegt würde, anerwogen einestheils, wann das innländische militare zu besetzung deren gränzen abmarchiret, jedannoch das herz des landes bedeckt bleiben würde, mithin eine anfangende innerliche unruh gleich in der ersten geburth erstickhet werden könnte, andern theils aber der übergroßen armuth bey dem landes insassen aus abgang des verschleiß und andurch sich ergebenden geldmangl, durch den consumo eines dahin verlegenden teutschen infanterie regiments einiger massen abgeholfen werden dörfte.

Was nun diesen punct anbetriefft, so erkennet zwar diese gemeinschaftliche zusammentretung einhellig, daß die verlegung in Croathen eines teutschen /78/ infanterie regiments eine ausnehmende gnad und gütige fürsorg von Euer kayserlichen königlichen Mayestät vor⁸⁵ obgedachtes land wäre, wozumahlen der einen andern erbland dermahlen hieraus zukommende nutzen ermelten königreich zugeheilet wurde, man findet sich jedoch bemüssiget, disfalls allerhöchst deroselben in tieffster ehrfurcht vorzustellen, was gestalten erstlichen durch den 48te articl anni 1741 denen croatischen landständen die ausdrückliche versicherung gegeben worden, daß derenselben bezirkh extra casum summae urgentis necessitatis von aller militar einquartirung immerhin frey belassen werden solle.

Secundo. Seye, diese versicherung in den von Euer kayerlichen königlichen Mayestät besagten croatischen landständen im Jahr 1750. bey gelegenheit der damahls unternommenen banal gräniz miliz regulation unter allerhöchst deroselben unterschrifft ausgefertigten diplomate⁸⁶ mit ausdrücklicher beziehung auf vorbemerkten diaetal articl wiederhohlet worden, in wessen erwegung es demnach gewisser massen schwer zuhalten scheint, obgedachten croatischen landständen die verlegung alldahin eines teutschen infanterie regiments zuzumuthen; gleich wie jedoch was diesen auscheinenden anstand betriefft, sich die

⁸⁴ S obzirom da su oba zapisnika - i onaj o pitanjima urbarske regulacije i ovaj o upravnim pitanjima - vezana uz iste prijedloge istražnoga povjerenstva, prva točka prijedloga istražnoga povjerenstva obrađena u ovome zapisniku jest točka 5., a prethodne četiri odnose se na pitanja urbarske regulacije.

⁸⁵ U značenju: "für".

⁸⁶ Riječ je o takozvanoj Banskoj diplomi, izdanoj 1750. godine prilikom uređenja Banske krajine, a koja se uglavnom odnosila na porezna pitanja vezana uz održavanje Krajine. Za diplomu usp. I. Kukuljević Sakcinski, *Jura Regni*, dio I., sv. I., 431. i dalje.

bereitwilligste füg- und unterziehung besagter /79/ landständen denen allerhöchsten verordnungen nach maaß alß der banal locumtenens dieses geschäft auch schon der zeit in die zu erreichung des disfälligen endzwecks andienende weeg einzuleithen sich angelegen seyn lassen, und die devotiste geflissenheit deren croatischen landständen in befolgung deren allerhöchsten befehlen bereits in vielen gelegenheiten ausnehmend geprüffet worden, ganz sicherlich anhoffen lasset, als will dagegen erforderlich seyn, auf das vorberührt in Croathen zu verlegen antragenden teütschen infanterie regiment verschaffende unterkommen und was ansonsten noch zu dessen guter subsistenz nothwändig den vorsichtigen bedacht zunehmen, obschon es nun aber an denen lebensmittln nicht leicht gebrechen solle, so ist es jedoch haubtsächlich umb die gute unterbringung der mannschaft zu thun. Es ist ein bekannte sach, daß in Croathen die städte Agram und Varasdin, wie auch die in sich ebenfalls schlecht bestellte wohnungen deren edlleüthen ausgenohmen, ansonsten sehr wenig mit gebäuden versehener ortschaften vorfindig, daß also gleich jetzo, und bis nicht von oftgedachten landständen eine anderweithe vorsehung getroffen werden wird, die unterbringung eines ganzen teütschen infanterie regiments unendlich /80/ vielen beschwerlichkeiten zu unterliegen vorgesehen wird, zu wessen betrachtung der hofrath von Koller in vorschlag gebracht, wie es zu leichterer befolgung der von Euer kayserlichen königlichen Mayestät in betreff diesen puncts allenfalls hegenden allerhöchsten willensmeynung, dann auch zu füglicher behebung aller hiebey sich ergebender anstößigkeiten das rätlichste mittl seyn dörfte, wann derzeit mit verlegung in Croathen einer battaglion eines teütschen infanterie regiments der anfang gemacht, und nach maaß endlichen alß die croatische landstände wegen dessen guter unterbringung und subsistenz die benötigte vorsehung gemacht gaben wurden, wie auch von daraus sich mit voller verlässlichkeit zeigen wird, ob sothane milizverlegung thunlich und nuzbahr seyn, oder dem land allzusehr beschwerlich falle, zur weiteren bequartirung in ermelten königreichs [!] eines ganzen teütschen infanterie regiments fürgeschritten, widrigen falls aber eine anderweite verfügung getroffen wurde, wobey es jedoch haubtsächlich auf die von dem banal locumtenente gebrauchende modalität ankommen wird, die croatische landstände ohne allen in sich unangenehmen zwang in die erkantnuß der fürträglichkeit⁸⁷ vor das Land sowohl als dem allgemeinen staat /81/ sothanen Antrags, und durch diese erkantnus zur willfähigen beywürkung zu bringen, welcher Vorschlag man ab seithen dieser gemeinschaftlichen zusammentretung einheillig vor gut befinden und beystimmt.

⁸⁷ U značenju: "Verträglichkeit".

[Allerhöchste Resolution:] *wan nicht das land selbst[en] es verlangt so gedenckhe ihnen kann regiment zu schicken weillen all andere länder selbe nöthig haben*

Puncto sexto: obgedachter anmerkungen wird berühret, daß die allerhöchste verordnungen nicht allemahl genau befolget, sondern in denen besonderen zusammenkünften entweder nach eigenen befund expediret, oder wohl gar erligen gelassen werden; der banal locumtenens trage hievon keine schuld, sondern es werde ein solches dem vice bano Rauch, dem vice gespann Raffay und den exactori regni Busan⁸⁸ zugemuthet, unt dem beysatz, daß in so lang diese ketten nicht wird getrennet werden, kein dauerhafter rühstand im land zu hoffen seyn.

In betreff dieses puncts wurde von mir bano gleich anfänglich die erklärung gemacht, wie nemblich mit der loßzehlung des banal locumtenentis, daß derselbe an der unbefolglassung Euer kayserlichen königlichen Mayestäts allerhöchsten verordnungen keine schuld habe, umb so weniger mich begnügen könne, alß demselben die bewürkhung deren allerhöchsten befehlen zu verschaffen alldings obliget, und wo er banal locumtenens die von andern, wie vorgegeben wird, /82/ disfalls streüende hindernissen zu beheben sich nicht angelegen seyn lasset, ein solches jedoch demselben je- und allezeit zur last falle, wornach gedachten locumtenentem banalem hierüber constitutiret, welcher dann sich auf das zeügnus, der königlichen hungarischen hof canzley berufend, mich auf das theuriste versicheret hat, daß ihme nichts fürwahr beyfalle, noch wissend seyn, so von Euer kayserlichen königlichen Mayestät anbefohlen und unbefolget belassen worden ware.

Beede hungarischen hof rätthe Koller und Szvetics haben auch ihres orts sich dahin erkläret, wie ihres wissens die in ein- so anderer angelegenheit von denen croatischen landständen abgeforderte berichte richtig erstattet, und wo ansonsten auch etwas veranlasset würde, nach maaß als nichts weiter dagegen eingekommen, dessen bewürkhung allerdings zu vermüthen seye.

Es wurden so dann durch mich banum von dem grafen Althan und den von Mühlensdorf die casus specificos, worauf sich die vorberührte anmerkung notwendig begründen muß, anzuzeigen anverlanget, worauf vorgedachter graf von Althan zwar:

Primo: die zwischen den vice banum Rauch und den edlleuten Szaich seith mehreren jahren allschon fürwährende und ohngeachtet verschidener bereiths

⁸⁸ Iako je ovdje optužen u istoj mjeri kao i Rauch i Raffay, koji su u konačnici sami ponijeli teret krivnje, Ivan Bužan u kasnijim se spisima ne spominje u tome kontekstu. Štoviše, ostao je na mjestu kraljevinskoga blagajnika sve dok 1761. godine nije promoviran u podbana, a do smrti 1767. godine bio je i prisjednik Banskoga stola. Usp. *Zaključci Hrvatskog sabora VIII.*, 75. te HDA – 1, kut. 49., no. 68 ex 1767., bez fol.

/83/ ergangener kayserlichen königlichen verordnungen noch nicht ausgemachte strittsach,⁸⁹ so dann

Secundo, die noch bey lebzeiten seiner mutter anhängig, und noch nicht ausgemachte territorial strittigkeit zwischen der in Hungarn gelegenen herrschaft Csakatur und den angränzenden croatischen territorio worzu der graf Orsich ex parte Croatiae deputiret worden, vorgebracht,

Der hof rath Mühlensdorf aber die von Euer kayserlichen königlichen Mayestät noch im jahr 1751 allergnädigst resolvirte rangs ordnung zwischen dem in civil- und militar bedinstungen stehenden personali in Croaten noch nicht publiciret worden zu seyn erwehnet.⁹⁰

Gleichwie nun aber obgedachter banal locumtenens sich anheischig gemacht, vorberührt specificce bemerkte puncta actenmäßig und stadhaft zu erleitheret, ein solches auch demselben von mir bano auf das nachdrücklichste aufgetragen worden, alß hanget dieser Punct ab von der durch erstgedachten banal locumtenenten vorerwehnter massen zu geben habende umständlichen erläutherung.

[Allerhöchste Resolution:] *ware gutt wan wenigstens alle 14 täge eine ordentliche corepondenz künftig eingerichtet werde*

Der siebente, achte und neunte punct obgedachter anmerkungen seyn connectiret und enthalten die beschuldigung des vice bani, wie auch des /84/ varasdiner vice gespanns Raffay [wegen] der praedominanten arth und partheilichkeit, welche sich bey der commission mehr alß deutlich veroffenbahret hat, und wo demnach der antrag gefasset wird, daß besagten vicebano zwar das consilium resignandi an hand zugeben, der vice gespann Raffay aber, welcher wegen der seinen unterthannen widerrechtlich aufgedrungenen spinnerey zum tumult anlaß gegeben, und der unterthanen Montis Claudii gewaltig bedruckhet hat,⁹¹ bey sothaner begleithenden vice gespann stell forthan nicht zubelassen; anbey nach maaß als die vereinbahrung der agramer und creutzer obergespanschaft mit dem vice banal ambt dem publico mehr schädlich als nuzlich, anerwogen andurch denen bedruckten der weeg ihre beschwerden anzubringen benohmen

⁸⁹ Temelj spora bili su posjedovni odnosi. Više o sporu v. B. A. Krčelić, *Annuae*, 284.-287. Temeljem kraljevske odluke Hrvatski sabor je godine 1756. oformio saborski odbor za rješavanje spora. Usp. *Zaključci Hrvatskog sabora* VII., 220., 235. te HDA – 1, kut. 38., nr. 108 ex 1756.

⁹⁰ O tablici, kao i o razlozima zbog kojih nije objavljena, usp. B. A. Krčelić, *Annuae*, 120.-121.

⁹¹ Usporedo s bunom u Križevačkoj županiji trajao je i stalan otpor podložnika u Moslavini protiv vlastelina iz obitelji Erdődy, koji se povlačio od 17. stoljeća, a u kojemu Moslavčani nisu priznavali povećana opterećenja jer su tvrditi da imaju pravo na poseban status zbog davanja vojnika u borbi protiv Osmanlija. Ujedno je Raffay optužen i da je inicirao i bunu u Ravnu jer je tamošnjim ženama nametnuo pređenje kudjelje. Usp. B. A. Krčelić, *Annuae*, 173. te I. Karaman, Prilog velikoj buni, 276.

wird, dann falls die abhilff bey dem comitat verweigeret wird, sich niemand getrauen kan, bey denen Ständen, wo der vice banus in denen congregationibus gegenwärtig ist, seine habende klag anzubringen, mit vorbemerkten obergespann stellen eine anderweithe vorkehrung zutreffen wäre.

Man ist nun respectu vorerwehnter punctorum erstlich in deme conveniret, daß es allerdings /85/ richtig seyn, daß der vice banus durch die leidenschaft seiner praedominanten arth und partheiligkeit sich zu viel habe einnehmen lassen, welche sodann demselben in verschiedene verfängliche weege geleithet, es dörfte nun aber gedachter auch in jahren bereits avancirte mann von selbstem begreifen, daß er bey dermahligen umbständen sothanen vice banal ambt nicht wohl mehr vorstehen könne, einfolglich zur resignation ermelten officii, so wohl alß der obergespann stell beeder vorbenannter comitaten, wo es auf eine seiner ehre, und denen anderweithig von ihme erworbenen meriten und verdiensten nicht abträgliche arth beschehen würde, sich ganz leicht bequemen. Was hingegen diese erstgedachte obergespann stelle beeder comitaten Agram und Creütz anbetrifft, disfalls kann zuzforderist nicht unbemerkt gelassen werden, daß zwar sothane obergespann stelle mit dem officio vicebanali nicht also unabänderlich vereinbahret seyn, daß Euer kayserlich königliche Mayestät erwehnte obergespann stelle nicht auch einen andern, welcher das vice banal ambt nicht begleithet absolute conferiren können, zumahlen in dem obberührten denen croatischen landständen im Jahr 1750 /86/ ausgefertigten diplomate die vertröst- und respective allergnädigste versicherung nur dahin gegeben worden, daß Euer kayserliche königliche Mayestät bey conferirung ermelter obergespann stell auf den croatischen adelstandt vorzüglich zu reflectiren allergnädigst geruhen werden, da jedoch wann der vice banus nach erfolgter resignation dieses officii die allerhöchste gnad in dem freyherrn standt auf vorläufig allerunterthanigstes ansuchen erhoben zu werden, erlangen sollte, die incompatibilität vorgedachter vor⁹² dem adlstand reservirten obergespann charge sich von selbstem ergebete, somit aber, und nach erledigung durch ermelte resignation des vice banal ampts von mir bano auf die benennung aus dem croatischen adl eines tüchtigen, und zu begleithung sothaner charge würdigen subjecti allschon der sorgfältigste bedacht geheget werden wird, welches dann auch obberührte obergespann stelle pflichtmäßig, und ohne zu einiger beschwerführung einen weithern anlaß zugeben, zuverwalten hätte, alß ware man des einhelligen darfürhaltens, daß es derzeit wenigstens sein bewenden hiebey haben könnte.

⁹² U značenju: "für".

[Allerhöchste Resolution:] /85/ *es ist vor allen nöthig das er resignirt wegen der übrigen Vokehrungen will es dabey lassen das die clausul wegen der verdienten cassation ausbleibt und er nur und die andere /86/ sohlen als das judicium delegatum vorgeschlagen herentgegen die specification eingeschickt werden was in natura denen orthschafthen ersetzt und noch ersetzt werden wird.*

wegen baronat wie vorgeschlagen doch das er 1000 forinten davon zahle in zwey terminen ist dies gnad genug

Was hingegen den Raffay, und daß selber bey der vice gespann /87/ stelle des varasdiner comitats nicht zu belassen wäre, anbetrifft, disfalls kommt vorläufig zu erinnern, daß die Erdödische familie ex benedicio legis die benennung des vice gespanns gedachten varasdiner comitats, welcher ansonsten von denen sambbentlichen mitgliedern eines comitats erwöhlet zu werden pfleget, alß ein sonderbahres vorrecht eigen haben, wo demnach kein anderweites mittl ermelten durch die commissions acten verschiedentlich allerdings gravirten vice gespann Raffay von sothanen officio abzubringen übrig zu seyn erkennt worde, alß daß Euer kayserliche königliche Mayestät obberührten judici curiae⁹³ durch ein an selben erlassendes handbrieffl dero allerhöchste, und ausdrückliche wilens meynung wegen ernennung eines andern tüchtigen subjecti zum vice gespann des varasdiner comitats zubedeüthen geruhen.

[Allerhöchste Resolution:] *habe ihme würcklich also schreiben lassen*

Diese von offerwehnten vice bano Rauch und vice gespann Raffay handelnde anmerkungspuncta haben der gehorsamen zusammentretung die gelegenheit gegeben von wegen des durch dieselbe, sowohl alß den assessoren Jelasich und den Georgium Petkovich in betreff ihrer conviction zu erlegung /88/ einiger geld summen aus ursach daß sie von dem bey verfolgung deren tumultuanten ausgeübten raub participiret haben an mich banum gemachten recurs zu handeln und obwohlen ich zwar meines orts widerholt erkläret, welchergestalten nach maaß alß ich Euer kayserlichen königlichen Mayestät allerhöchste willensmeynung und befehle auf das geflissenste gegenwärtig halte, obgedachter sowohl alß aller übrigen in die conviction verfallenen, mich auf keine weiß annehmen wolle, auch von einer weitheren Euer kayserlichen königlichen Mayestäts disfalls machenden vorstellung völlig entfernt bin, so hat jedoch diese gehorsambste zusammentretung, indeme die convicti Euer kayserlichen königlichen Mayestäts gnad und weltgeprisene clemenz auf das sehnlichste zukommen erachtet, allerhöchst deroselben das wehmüthige bitten, und flehen besagter con-

⁹³ Tada je nasljedni veliki župan Varaždinske županije bio ujedno i kraljevski sudac (*judex curiae*), Juraj III. Erdódy (1674-1759).

vicirten individuorum umb so mehr allerunterthänigst vorzustellen, alß eines theils dieselbe durch die von Euer kayserlichen königlichen Mayestät bestätigte; ja nach dem einrathen der königlichen hungarischen hof canzley verschärfte conviction⁹⁴ allschon sehr betroffen worden, andern theils obberührte convicirte individua wie auch der Matlekovics, /89/ welche bey denen wider die tumultuanten aufgestellten banderien alß obristwachtmeister gedienet, durch vormahlige langwührige und gute dienstleistungen sich verschidentlich meritiret gemacht haben, anbey die umbstände des tumults und daß in solchen fällen, wo besonders die zu dessen dämpfung aufgebrachte land miliz weder mit proviant, noch andern lebens mitteln versehen ware, mann nicht jederzeit alle vorsicht, womit nicht einiges in sich zwar straffmässiges vergehen jeweilig sich aussere, zugebrauchen sich gegenwärtig halten könne, nebst deme das strengere verfahren in gegenwärtigen casu bey einen künftigen vorfall die lezthin so einffertig bezeigte bereithwilligkeit zur insurrection leichtlich in etwas zuruckhalten, und endlichen der dem dasigen land volkh zugefügte schaden nicht eben so richtig, alß er angezeigt worden, bestehen dürfte, anerwogen selbes nach der öftern erfahrnus mit doppelter kreyden aufzuschreiben pflaget.

In welcher motivorum nähre erwegung die unvorgreifliche meynung der gehorsamen zusammentretung dahin einhellig ausgefallen, /90/ daß gleich wie besagte supplicanten die audictirte straff in folge des allerhöchsten auspruchs ganz billig auszustehen hätten, also hingegen die vorerwehnte bewegursachen dieselbe jedannoch die bey Euer kayerlichen königlichen Mayestäts gnaden thron ansuchenden begnädigung auf gewisse weiß würdig machen, wo demnach von der bedenklichen ausdrückung in dem an mich banum lezthin erlassenen allerhöchsten rescript, daß nemblich der vice banus die cassationem ab officio verdienet hätte, zu abstrahiren, sodann gedachten vice bano, wie auch den Jellasich und Raffay die erlegung der von dem judicio delegato zuerkannter [!] geldstraff alß nemblich respectu vice bani a 3085 forinten respectu aber des Jellasich, und Raffay individualiter a 1542 forinten in an betracht, daß dieselben nicht gar viel bemittelt aufzutragen, deren übrigen aber theils durch die königlichen hungarischen hof canzley, theils durch das delegatum judicium in gewissen geld summen conviciret individuis sothane convictions summen mit dem weitheren beysatz, allermildest nachzusehen wären, daß all dasjenige was obgedachte diese nemblich der vice bano Rauch, assessor /91/ Jellasich und vice gespann Raffay ex participatis praedis in natura zuruckh stellen, denenselben an

⁹⁴ Radi se o prijedlogu Ugarske kancelarije od 26. kolovoza 1755. u kojemu predlaže da teret odštete preuzmu samo Rauch, Raffay, Petković i Matleković u povećanome iznosu. MOL-MKK-A1, 293 ex 1755, fol. 21.

der vorbemerkten convictions summa abgeschrieben werden, die übrige aber all dasjenige, was sie aus vorgedachten raub indebite besitzen ebenmässig zurück geben, sodann auch was von sothanen raub an gewöhr, vieh, oder andern geräthschaften bey ein- und andern landes insassen annoch vorfindig seyn dürfte, zuruckgegeben, was aber verzehret, oder in andere weege verlohren gegangen, gänzlich amnistiret, und in die ewige vergessenheit gesetzt werden solle.

[Allerhöchste Resolution:] *die zwei obergespannschaften will künfthig separirt haben vom vice pan einer jeden solle ein andere subjecten vorstehen weillen ohnedem selbe nur etwelchen 100 forinten sollen eintragen so will gerne selbe dem vice pan ersezten wan es auch sein müße ex aerario bis andere fundi gefunden werden damit man mehrere capable subjecta machen könne und selbe begnaden*

Endlichen aber, wann der vice banus nach maaß als die blatte resignation dieses officii demselben besonders bey dermahligen umständen einen minder fürträglichen nachklang gebete, umb die erhebung in dem freyherrn stand, alß wodurch die fernere beybehaltung des vice banal amts, wie auch der obege Spann stelle sich von selbst aufhebet, das allerunterthänigste ansuchen bey Euer kayserlichen königlichen Mayestät machen wurde, allerhöchst dieselbe mit ausfertigung zwar sothanen baronats diplomatis auch nach erfolgter resignation vorgedachter von ihme dermahlen begleithende chargen /92/ noch durch eine geraume zeit, alß ein zeichen der allerhöchsten missfälligkeit über die derselben zumuthende beschuldigungen zuruckzuhalten, endlichen aber erwehntes baronats diploma ihme vice bano allermildest zu ertheilen geruheten; wobey annoch nicht unbemerkt gelassen werden kan, daß die erlegung der gewöhnlichen tax vor die disfällige stands erhebung demselben in rucksicht auf die zubezahlen habende convictions summam allerdings, und umb so mehr schwer fallen müsse, anerwogen obschon zwar derselbe einige mittl besitzt, diese jedoch umb sich standmässig aufzuführen ohne seinen kindern in der künftigen succession einigen torto zu machen nicht hinreichend seyn dürften, in wessen an betracht man auch auf die allergnädigste nachsehung sothaner tax hievon zubezahlen sothane baronats diplomatis demselben allermildest zu verwilligen geruheten.

In betreff schließlichen des 10ten und letzten puncts in welchen von vermehrung deren besoldungen bey denen croatischen landes chargen und officiis, und daß zu erzeigung eines hierzu ergebigen fundi die dasige armalisten zu taxiren, wie auch die arendatores /93/ ignobiles, müllner und dergleichen leüthe in die contribution, gleich wie es in Hungarn letzhin eingeführet worden, zu ziehen wären, gehandelt wird, kommet erstlich in unterthänigkeit zu bemerkhen, daß es respectu deren armalisten in croathen vigore specialis legis eine respectu Hungarn unterschiedene beschaffenheit habe, und diese in rucksicht, daß sie wegen

der nachbarschaft mit denen türkischen gränzen behörig equippiret allstäts in bereitschaft stehen müßen, von der tax abgaab befreyet seyn, was aber die arendatores ignobiles molitores, und derley leüthe anbetrifft, so ist bey gelegenheit der respectu Croatiae ausgearbeiteten, und in die behörige rubriquen eingetheilten conscriptions-idee auf dieselbe allschon der schuldige bedacht genommen worden, bey welcher sachen bewandtnus man demnach in ansehung vorerwehnt- 10ten puncts alleinig übrig zu seyn unvorgreiflich dafürhaltet, daß denen croatischen landständen aufgetragen werde, einen fundum zu vermehrungs so wohl deren gegenwärtiglich sehr gering bestehenden besoldungen dasiger chargen, und officiorum, alß auch zu bestrittung deren anderweit vorkommenden höchst nothwändigen ausgaaben ausfindig zu machen, und zur allerhöchsten beangenehmung anhero einzusenden.

[Allerhöchste Resolution:] *placet m.p.*

Carl Graf von Batthyanyi m. p.

In the background of the peasant rebellion of 1755: proposals towards improvement of the Croatian public administration

Ivana Horbec
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: ihorbec@isp.hr

Summary

This essay analyses the impact of the peasant rebellion of 1755 on the public administration of Civil Croatia. The core of this essay is an examination of proposals towards administrative changes composed in October 1755 by a designated court committee and following an order by the royal committee of enquiry that was active in Croatia during the summer of that year. The author uses minutes of the court committee, a transliteration of which may be found in the appendix, as well as contemporary narrative and archival sources to examine possible influences that contributed towards the proposal of the administrative reform; analyses actual proposals and identifies long-term consequences of the actions of both committees. The need to establish an outside, objective royal committee under the presidency of Count Michael Johann Althan suggests that the court in Vienna had little trust in the government of local estates and that it considered administrative changes a necessity. However, the committee in Croatia was not only a competitor but also a partner to many of the local estates, especially to those critical of the contemporary state of the Croatian public administration and of the abilities of those occupying highest positions. Thus the work of the committees stimulated discussions, consequences of which greatly surpassed the original intention of lowering regional tensions. The proposed changes were far more compromising than the much more radical suggestions offered by contemporary critics, especially in relation to the preservation of the political power of Croatian estates within the then still mostly estate royal administration. Furthermore, their goal was primarily to reduce hindrances such as the accumulation of political and judicial power in the hands of individuals, and to attract capable persons into public service. Yet the course of later events leads towards a conclusion that it was precisely discussions and proposals created during 1755 and 1756 that established guidelines for later reforms under

Maria Theresa and Joseph II. They also form the foundations of changes that, by the end of the eighteenth century, contributed towards the formation of a premodern administration in Civil Croatia. These changes include separation of the executive from the legislative power and establishment of conditions for the development of modern legal officialdom.

Keywords: administrative history, history of public service, eighteenth century, peasant rebellion of 1755, Civil Croatia, Maria Theresa, estate government